

ինչպէս Հրատարակիչն գործքին սկիզբը գրած Ազգին մէջ զընթերցողն մտադիր կ'ընէ:

Գործոցս ամենէն աւելի մտադրութեան արժանի կտորներէն մին է՝ երրորդ Հատածն, որուն մէջ լին ան ինքնակեցական պատմութեան վերաբերեալ Հետաքրքրական խնդիրներ. ասոր մէջ կը տեսնենք թէ հեղինակն՝ յենլով քանի մը նորագիտա լիզմոց վրայ, տահնովայ կ'ընէ մեր առաջին երկուքուկէս դարու ժամանակա-միջոցին հայրապետաց կաթողիկոսութեան ժամանակները: Մենք այս ժամանակագրական խնդիրներուն մէջ չենք կրնար մանել եւ յառաջ բերած կաթողիկոսաց թուականները մանրամասն բննել. որովհետեւ չենք գիտեր ամեն մէկ մաս-նական փոփոխութեանց պատճառները. սակայն չի մնար ամենեւին տեղի տարակուսանաց՝ թէ ա-մենն ալ Բարգէն կաթողիկոսի ժամանակագրու-թեան պէս հաստատուն հիման վրայ յեցած են. (թէեւ յայտմ իսկ հեղինակը չ'իշխար մանրամասն ցուցմանց որոնց ընթերցողը բնականաբար կը սպասէր): Առանձինն մտադրութեան արժանի է Հրատարակիչն յէջն 13 Ներսէսի Բ. ինկատ-մամբ գրած մէկ ծանօթութիւնն՝ առնելով հե-ղինակին ուրիշ մէկ գործքէն. սոյն ծանօթու-թեան մէջ վերջիշեալ Ներսէսի համար կ'ը-սուի՝ «555ին գեռ կենդանի:» Եթէ ստոյգ է այս ժամանակագրութիւնն ապա ուրեմն բւեղ է թէ Գրուող Գ. ժողովն (551ին) ոչ եթէ Մովսէս Բ. ի ժամանակ եղած է՝ ինչպէս ցայժմ կը զրուէր, այլ Ներսիսի Բ. ի ժամանակ. հետեւ-աբար պէտք է որ՝ ընդդէմ հին աւանդութեան, ընդունինք նաեւ մեր հայկական տոմարին (որ ինչպէս յայտնի է նոյն 551 տարւոյն կը սկսի), ոչ եթէ յեղիվարկեցւոյն, այլ յԱշտարակեցւոյն ըլլալը:

Արշակ Տէր-Միքայէլեանի գրութիւնն՝ «Հայաստանեայց Եկեղեցին եւ բիւզանդական ժողովոց պարագայք», որ՝ կարի նեփփօրէփօն երեւելուն՝ արժանի համարուեցաւ այս տարւոյ Սահակ-Մեսրոպեան Ժշառնի բաժին ընդու-նելու, «Հայոց հանգանակին» ծագման խնդրոյն մէջ յօտարած էր chaoviniste ըլլալ, Բնական է որ չպակսէին նոյնով զուարճացողներ. կը ցախնք՝ որ Հ. Յ. Գաթրիկեանի մատնան լոյս տեսնելով՝ կարծեց սոյն զուարճութեան օրին:

Հ. Ն. Գ.

ԲԵՐՈՅԵՐԵՆ

ՍԱՅԻՍԻ ՑԱՍՆՈՒՎԵՅՐ

ԳՆՏՄԱԿՆ ՎԵՂ

(Ի Հ. Հ. Ի Ր Տ Փ Ը Լ Տ Ը)

(Ըրաւնալիս Լ.)

ԳԼՈՒԽ Է.

Բեղազարդ սենեկի մը մէջ՝ կերպրովք պատրաստեալ սե-ղանի մ'առջեւ նստած էր Գրի-գորովիչ հազա-րապետը Համա-զգեստի տեղ՝ թանձր մուշտակով պատեալ գիշերնոց հագած էր: Սատիկ տնչանջը շամ-բանեան գինի խմած միջոցին՝ ծառան արծաթեայ սկաւառակով երկու նամակ մատոյց եւ լին մե-ծարանց հետացաւ:

«Փանինքի կոմսը տակաւին չեկաւ», հար-ցուց տէրը:

«Ոչ՝ հայրիկի»:

«Գալուն պէս՝ ալ ուրիշներուն այցելու-թիւնը չեմ՝ կրնար ընդունիլ հասկըցոր»:

«Այո. հայրիկի»:

Անտարբերութեամբ բացաւ նամակներէն մին. եւ լին ցամամբ անմիջապէս գետին նետեց:

«Գարձեալ զեկուցում մը ձիավաճառն: Զիս կարծեր արմատանի կը սպասնայ անպի-տանը. խարաղանի արժանի է. Պօղոս՝ ըլլալով խնայասէր հայր, պարտքը շատ կ'ատէ: Բայց քիչ մը վերջն Օրլովիչ իշխանուհւոյն օժիւրը ձեռքս կ'ըլլայ: Սիրիլը, գուցէ կը կարծէք թէ Գրիգորովիչ ձեր գծած ու պատրաստած ծրա-գրին անտեղեակ է: Ամենքիդ ալ ձեռքս էք. զերծանելու համար օսկեղէն փետուրներ պիտի

թողուք ձեռացս մէջ: Թռչնիկ, սպասէ՛ դուն գիւղական առանձնութեան մէջ: Տեսնենք երկրորդ նամակը քնշ կ'ըսէ:»

Նամակ ձեռքն առաւ: «Սմէյնկորդի կառավարիչը բարեկամս գրած է: Ի՞նչ կրնայ ինծի գրած ըլլալ: Արդեօք ծերունին —»

Ձեռքը կնիքը բեկանել չէր ուզեր:

«Ըսենք թէ այսպէս է, յառաջ կը տաներ իւր խորհրդածութիւնը. այն ատեն հոգէ մը կ'ազատուի: Մեծ-իշխանը շատ մանրամասն խօսեցաւ անոր վրայ: Եթէ իմացուի — բայց ո՛չ մեռած է, նոյն իսկ անոր անունն անհետ կորուսած է:»

Բացաւ թուղթը՝ հինգ հարիւր լուպինոց փոխանակագիր մը գետին ինկաւ:

Կը հասկնամ, ըսաւ ծիծաղելով. կայսեր առնչութեամբացին արձկնութիւնը կը խնդրուի: Եւ կարգաց:

«Թունկուզներու ազգապետը՝ Շասմիլ, իւր ցեղէն ուրիշ երկու հոգւոյ հետ ձամբայ ելած է փեթերսպուրկ գալու եւ զիս կայսեր ամաստանելու, իբր այն թէ իղձ անխառնութիւն կրած են: Չըլլայ թէ կայսեր առջեւն ելլեն: Երբ իրենց փեթերսպուրկ հասնին իմաստասան-միջապէս զիրենք փնտռէ, գտիր, եւ յանուն ինքնակալին հայրենիքը դառնալ հրամայէ: Օտարական ու երկչոտ են, շուտով կը հնազանդին: Եթէ առանց բան մ'ընել կարենալու ետ գան, այսպիսի նամակ մ'ալ կ'ընդունին: Դերունին գէտ կ'ապրի, այլ հոգեպան տկարութիւնն օր ըստ օրէ կ'աճի: Երբեմն օրեր չի խօսիր. ի մի բան տակաւ կը շինանի:»

Դառան գուռը բացաւ. «Փանինքի կոմսը, հայրիկ:»

Սենեակ մտաւ փանինքի՝ արտորայով:

«Գրիգորովիչ, բռնած ենք, գոչեց: Սենեկապետին ձեռքը դրած ոսկիներս իրենց պարտքը կատարեցին: Այս առտու Սամարովէն քահանայ մը հասած է, եւ իշխանը այս իրիկուան համար գոց կ'ադ մը վարձած՝ խորհրդաւոր անձ մ'իւր կայուածքէն քաղաք բերելու:»

«Հոտով վեհադրեօքոյին՝ ոստիկանապետին երթմամբ, որ ամարանոցը հակողութեան տակ առնուլ տայ. մուկ մ'ալ մեր ձեռքէն պրծելու չէ:»

«Իրաւունք ունիք, ըսաւ Գրիգորովիչ ցնծութեամբ: Հաստ լաւ խուզարկու մըն էք եղբի, կոմս:»

«Այդ անամս ի կեղծ դիւցաղին ունեցած աստելութիւնս զիս խուզարկութեան դրգեց: Օր-

լովիչ իշխանուհւոյն ամուսինը պիտի ըլլայի ըստ բաղձանաց կատարինեայ եւ յանկարծ մանկան մը պէս երեսէ թողուեցայ: Լաֆնին ունկնդրութիւն շնորհեց կայսրուհին: Եւ որովհետեւ ալ ինծի յոյս չկայ, գոնէ դուք յաջողակեցէք իշխանուհին այն անտոհմին ձեռքէն: Գոյսամ թէ Նորին վեհափառութեան ծառայելու եռանդս իրեն կը յայտնէք:»

«Վեմնեւին մի տարակուսիք, պատասխանեց Գրիգորովիչ իւր ընկերին ձեռքը թօթուելով: Բայց նայեցէք, որ իշխանին՝ ապագայ աներիս՝ անունը բողբոլին անարատ մնայ օրեւիցէ կասկածէ: Եթէ կայսրն անոր մասնակից ըլլալն իմանայ, կրնայ ըլլալ որ անոր ստացուածոց մի մասն առնլով պատժէ, որով եւ ես օժտին մի մասէն կը զոհուիմ:»

«Կը հասկնամ, ըսաւ կոմսը ծիծաղելով: Մի վախճաք. իշխանին անունը անարատ կը մնայ:»

«Հիմա ոստիկանապետին երթմալու ըլլալը՝ յանձն իմ իրեն ըսէք, որ երբ Թունկուզներու ցեղապետը՝ Շասմիլ փեթերսպուրկ հասնի, ինչ առժամայն իմաց տայ, կարեւոր գործ մ'ունիմ անոր հետ. եւ անմիջապէս եկէք բաժակ մը գինի խմելու. մեր այս երեկուան ձեռնարկութեան յաջող ելեց:»

* * *

Իշխանի տամին տանին Օրլովիչ իշխանին պալատան առջեւ կ'ադ մը կեցաւ: Երկու հոգի կ'առքէն իջան, եւ անողններէն վեր ելան, ուր դռնապանն ամենայն ծանրութեամբ ծանոց թէ՛ իշխանն այսօր այցելութիւն չ'ընդունիր:»

«Գիտենք արդէն, յարեց երիցագոյնը՝ որ բարձրահասակ եւ գէր մէկն էր. այս քարտէսն անմիջապէս իշխանին ձեռքը հասուցէք:»

«Իշխանն իւր առանձնասենեակը կարեւոր խնդիրներով կը զբաղէ, եւ ամէն խանդավառ մարդիւմ չէ:»

«Հնազանդէ:»

Գռնապանը զարմացած՝ ակամայ աչքը սոյն քարտիսն տարաւ. ո՞վ կրնար ըլլալ հօգր Օրլովիչի տան մէջ հրամայելու յանգեղողը: — Բայց շուտով գլուխը խոնարհեցցց եւ հաւանեցաւ, ինչու որ թղթին վրայ գրուած էր. «Կոմս վեհադրեօքոյ՝ Ոստիկանապետ փեթերսպուրկի:» — Հնչեցուց զանգակը. սենեկապետը երեւցաւ: «Այս թուղթս անմիջապէս իշխանին, հրամայեց:»

«Բայց իշխանը —»

“Ներկեցէք, տեաք, այս պատանին նոր սենեկապետութեան մտած է. յարեց դռնապանը լինելու արանքը: իշխանին սենեկապետ տառուրնէ լինելու զարմանալի եղանակաւ աներեւոյթ եղած է:”

Ոստիկանապետը ծիծաղեցաւ, որպէս կրնայ ծիծաղել այսպիսի անձ մը:

“Թերեւս յայտ մասին իշխանին տեղեկութիւն մը կրնանք տալ: Եւստով, ժամանակ չունիմ:”

Սենեկապետը փութով առաջին դստիկոնը դնաց, ուր էր իշխանին առանձնասենեակը, եւ մեղմով գոռը բախեց: Արտանդին Օրլովիչ՝ որ համակ սեւ զգեցած էր, միտակ չէր. բազմակամի մը վրայ նստած էր ֆէոտորա՝ իշխանին գոտտոր: Ան տառուրն լայն վերարկու մը հագած էր, որ վերքը բոլորովին կը պատէր. միայն բացուածք մը սպիտակ սեղուակ շրջազգեստը կը մասնէր. դուրիս սեւագոյն գլխանոցով մը ծածկած էր:

Տհաճութեամբ ոտը կրաւ իշխանը, եւ դուռն կէս բացաւ:

“Ի՞նչ կայ:”

“Այս քարտես, տէր իշխան:”

Իշխանը լծղոնջ նայեցաւ, եւ ոստիկանապետին անունը կարգաջ՝ որուն տակը գրուած էր “ Ի ծառայութեան կայսեր:”

Ամբողջ գործութիւնն ի մի հաւաքեց ինքզինքը չկորսնցնելու համար. “Լաւ, զինքը հոս բեր:” Նոր ծառայելու հետեւալ՝ ֆէոտորային դառնալով ըսաւ. “ Ընտանեկն եւ անմեծեկն այցելութիւն մըն է. յուսամ լծէ երկայն չի տեսեր: Բայց դուն հոս գտնուելու չես. եւ այն՝ այս գգեստով: Գոյն սրահը գնա, քեզի քիչ մը վերջը իմաց կու տամ:”

Հլուկեմամբ հեռացաւ ֆէոտորա եւ իշխանը իւր գրասենդանին առջեւը նստաւ՝ իւր լծէ կարեւոր գործերով կը զբաղէր:

Նրկու հոգի ներս մտան:

“Ներկեցէք, եթէ այսպէս ուշ առնեմ գալով զՁեզ անհանգիստ ըրիք, ըսաւ ոստիկանապետը: Բայց Ձեզն պէս կայսեր հաւատարիմ հպատակ մը՝ որ ֆեթերսպոլի աշխուկանաց օրինակն է, գիտէ արդէն լծէ կայսեր ծառայելու համար ժամանակը նշանակութիւն չունի: Այս խօսքերն արտաբերած միջոցին դիտմամբ լծէ ըստ պատահման՝ խոտութեամբ կը նայէր իշխանին երեսին:

Օրլովիչ ամենեւեկ չալլալեցաւ. “Միշտ պատրաստ եմ. բայց դիւրաւ կրնաք իմանալ լծէ Ձեր անանկալ գալտեան պատճառը գիտնալ կը բաղձամ:”

“Լաւ, իշխան, պատասխանելով բաղձեցաւ այն լծիկով լծուի վրայ, զոր առաւ Օրլովիչ. ինդրը Ձեր առաջին սենեկապետին ֆրանսուայի վրայ է:”

Իշխանը շունչ մ’առաւ. “Անշուշտ իրեն դժբախտութիւն մը հանդիպած չէ. անոր առաւորն է լծի աներեւոյթ ըլլան իմացած եմ:”

“Դժբախտութիւն հանդիպած չէ. այդ պատանին մեծ գումար մ’առած տասուերկու ժամէ վեր դէպ ի սահմանազրուի կը յառաջանայ. եւ դուք կրնաք գոհ ըլլալ՝ անպիտան ծառայէ մ’ազատելուդ:”

Իշխանը ոտը կրաւ. “Ի՞նչ մտքով առնելու եմ Ձեր այս խօսքը:”

“Եթէ եղեկին զՁեզ յարմար անձի մը չմտնէր, հիմա ոչ եթէ իւր բարեկամ կը ներկայանայի Օրլովիչ իշխանին, այլ իւր ոստիկանապետ. անձի մը որ պատամբի մը պէս կայսերական հրամանին դէմ գործած է:” Ըսաւ Վեսպորեցո՝ նմանապէս ոտը կըլելով:

“Տէր կոմս:”

“Ձեր կալուածներէն միոյն մէջ ապաստանած է այն պաշտօնակաշններէն միւր որոնք կայսերական ուղազին հնազանդիչ չուզելով՝ հրաժարած էին. սոյն անձը շատոնց Ռուսաստանէ հեռացած ըլլալու էր: Բաց աստի՛ այժմ Ձեր պալատը կը գտնուի եկեղեցական մը՝ այս երեւոյ պակ մ’օրհնելու համար. իսկ պատկերն են՝ Ձեր աղջիկը ֆէոտորա Օրլովիչ իշխանուհին եւ Լաֆոն, զոր գոց կառոցով մը հոս բերիլ տալ որոշած էր:”

Իշխանն աթոռին լծիկանց յեցած էր ոչ իսկ շարժում մ’ընել կրնար:

“Ներկուրնէ ի վեր գիտիքք այս ամէն բան, որ — եթէ ի հրապարակ կըլէ — Ձեր երկրորդ անունն ի սպառ կը ջնջէ, զոր տխուր շունչ մը — ”

Օրլովիչ քայլ մը յառաջ եկաւ. կերպարանքը պատի պէս ձերմկացած էր:

“Տէր կոմս, Ձեր խօսքերը լաւ կընեցէք:” Գիտեմ լծէ ցայս վայր անարատ էր. բայց յառաջուն անունն իշխատութիւնն իսկ կրնայ այնպիսի խուզարկութեանց դուռ բանալ եւ մտազրուկեան արժանի այնպիսի պատահարներ յերեւան հանել, որ եթէ իշխանուհի լայն լսելեաց հասնին, անկասկած անոր փափուկ սրտին լծիկն անհաճոյ եղանակաւ կը բախեն: Այլ գառնանք մը ինդրոյն: Այն պատանին որ զՁեզ մասնակու համարձակած էր, հիմա անշուշտ Ռուսիոյ սահմաններէն ելած է, եւ

եթէ միանգամ հոս գտնալու ըլլայ անոր բերանը խնուր բաւական միջոց կայ, իսկ շեր նկատմամբ, Գուք անհնազանդի մը շեր ամալանողին մէջ ապաստանարան գտնելուն բոլորովին անտեղեակ եղէք, եւ թող շեր հաւատարմութիւնն ոճրագործին արգարութեան ձեռքը մատնած ըլլայ):

«Սուտ եւ գոչեց իշխանը. ինքնին իսկ ես —»

«Ինքնին իսկ Գուք բերել պիտի տայիք, պատասխանեց Վեպորեպոք. մենք գիտենք, բայց միայն մենք. պարապ տեղ մի ախտախէր, իշխան, մենք արդէն ամէն բան հոգացած ենք: Գոց կառք մ'արդէն կը սպասէ շերամարանողին առջեւը. պիտի հրաւիրուի եւ Ալեքսի Լաֆոն տեղափախ կառք պիտի մտնէ եւ կառքը պիտի երթայ ուղղակի սահմանեալ տեղը — բանտ:»

Քովի սրահէն աղաղակ մը լսուեցաւ, որ եւ Վեպորեպոքի խօսքն ընդհատեց: Իշխանը սրտմտութեմէն կը գողգողար. «Տէր Աստուած», գոչեց, եւ ամէն բան մոռնալով ֆէոտորային վազեց:

Ֆէոտորա գետին ինկած էր, բոլորովին գունատած եւ այլալիւծ: Գլխանոցը մէկ կողմ գացած էր եւ գլուխը զարգարող պահէր յերեւան ելած:

Վեպորեպոք եւ ֆանինքի իրարու կը նայէին:

«Եթէ կայսեր որոշած փեսան հոս ըլլար, պահէր հիմայ կրնար օրհնուիլ, ըսաւ պաղուր թեմամբ: Այսօր ալ զձեզ անհնազախ ընել չենք ուզիր. բաւական է՝ որ վերահասու եղանք խարեւութեան մը, զոր եղկելի արարած մը յանուն շեր գործած էր:»

Իշխանը ֆէոտորան բազմոցի մը վրայ հանգչեցնելէն ետք՝ ցագողներուն ետեւէն վազեց:

«Կոմս, ըսաւ — եւ իրզուկ ձայնը խիստ կը հնչէր — զիս շեղէ հետ տարէք իրր շեր ձերբակալեալը:»

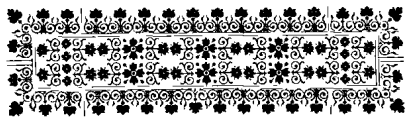
«Օրլովիչ իշխանը՝ Պոզոսի ամենահաւատարիմ հպատակներէն է, պատասխանեց Վեպորեպոք ամենայն հանգարտութեամբ: Իսկ այդ պատանին, եթէ կը վերաբերի այն անհնազանդ խմբին՝ որուն հետքերն ի բազմաց հետեւ կը խնդրուին՝ գլխապարտութեան գոտապարտուած է. եւ անոր սոյն խմբին մասնակից ըլլալուն վրայ կասկած ունենալ կամ չունենալ շեր կամքէն կախում ունի: Չլսուի թէ Ռուսիոյ ազնուականներն ապստամբաց կը նպատեն:»

Հրաժեշտի ողջոյն տուաւ եւ գնաց: Փանինքի ընկերացաւ, Իրենց նպատակին հասած էին:

Վերը ֆէոտորա ննջարանը պառկած կը զառնայէր: Իսկ Օրլովիչ իշխանն ամբողջ գիշերն իւր առանձնասենեակը վեր վար կը ձնէր: Ծառայէք իրենց իշխանին քայլերը կ'իմանային. կը լսէին թէ Բնչպէս անհասկանալի խօսքեր կը միմեար մինչեւ առտու: Այս միջոցին իշխանն իւր դստեր անկողնոյն մերձեցաւ՝ անոր անհանգիստ ընդոյն հսկելու համար:

«Միջոցը Զուգեղնայի — կը հծծեր ինքն իրեն — անգամ մ'ըսի քեզ, «Յիշէ Մայիսի տասնութեցը: Կարծես թէ հոգիդ ինչ կը ներկայանայ եւ կը պատասխանէ. Ոչ միայն ես, այլ միանգամայն արգարագաւան երկինք կը յիշէ նոյն օրը: — Եւ ահա պատասխանը:»

(Հարաւստի:)

ՅԱՅԵԼԵԼԵՅ

ՆՈՐԱՆԻՐԷ

Գարեջրոյ ազդեցութիւնը կննց երկարութեամբ լիայ:

Տը. Ե. Սենզեր երկար հետազոտութեամբ քննած է գարեջրոյ ազդեցութիւնը եւ «Rundschau» լրագրոյ մէջ հրատարակած: Ասի կը քաղենք հետեւեալն: Այս հետազոտութեան ամենէն յարմար տեղն է Միւնխեն: Բովանդակ Գերմանիոյ մէջ իւրաքանչիւր անձի մէկ տարւոյ մէջ խմած գարեջրին է 88 լիտր. Պառիերացւոյ մը՝ 209 լիտր, իսկ առանձին Միւնխենցւոյ մը՝ 531 լիտր. այս չափն 1889ին բարձրացած է 565 լիտրի, Հիւանդանոցներու մէջ Միւնխենի գարեջրոյ գործատոցը գործավարներ կան, որոնք մէջ շատ ցանցաւ չէ օրն 15—20 լիտր խմող: Միւնխենի պաշտօնական մահացու ցանկերը քննելով՝ կը տեսնուի որ հասարակ մարդկանց մէջ արանց կենաց ընդհանուր չափն է 60—70 տարին, իսկ կանանց 70—80: Գարեջրափաճառներուն 40—50, գարեջրոյ գործավարներուն 30—40, իսկ մտանալի անհրաժեշտ 20—30: Միւնխենի մահերու սովորական պատճառն է սրտի հիւանդութիւնը: — Ուրեմն քննող Թոլմիզպահեան իրաւունք ունի գարեջրոյ շատ բարեկամ չըլլալու:

ՏՆՏԵՍՈՎԱԾ

[[րոմ տառն]:

Իբրեք այնչափ առատութեամբ տառ եի (ha-reng) չէ երեւցած Արեւելեան ծովի ափուղքն, ինչպէս այս տարի: Տանեմարայի բովանդակ ծով: